

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(квітень 2023 року)

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд)	4
DIMCHEVSKA v. North Macedonia: неналежне повідомлення заявниці про заочний вирок суду проти неї, оскільки вона знаходилась в іншій країні та подальша неможливість оскаржити його – порушення	4
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	7
UAB KESKO SENUKAI LITHUANIA v. Lithuania: відмова у судовому перегляді процедури перевірки компанії-заявника органом з питань дотримання конкурентного законодавства – порушення	7
GASHI AND GINA v. Albania: відсторонення заявників від посад прокурорів в межах кримінального розслідування за підозрою в порушеннях, пов'язаних з декларуванням свого майна та фінансових інтересів відповідно до національного законодавства – порушення	10
SIMONOVA v. Bulgaria: знесення будинку заявниці з тих підстав, що він був побудований частково на території сусіда та на землі сільськогосподарського призначення, всупереч її твердженням, що цей будинок був житлом для неї та її чотирьох неповнолітніх дітей у розумінні статті 8 Конвенції – порушення	13
JÍROVÁ AND OTHERS v. the Czech Republic: заборона батькам-вихователям (перший та другий заявники) контактувати з дитиною (третій заявник) до досягнення нею дев'ятнадцятиріччя через їх неспроможність забезпечити їй належний догляд та розвиток – відсутність порушення	17
MAYBORODA v. Ukraine: видалення лікарями під час термінового хірургічного втручання нирки заявниці без її згоди чи відома, і приховування цього факту від неї в подальшому – порушення	22
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	27
DROZD v. Poland: відмова національних судів розглянути скаргу заявників – учасників громадського руху на рішення керівника Служби безпеки парламенту про призупинення їхнього права входити до приміщення Сейму в якості покарання за несанкціоноване проведення мирної акції – порушення	27
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	31
T.H. v. Bulgaria: стверджуване порушення школою прав заявника на приватне життя та освіту через незабезпечення належних умов	

навчання з огляду на його особливі потреби в силу інвалідності – порушення	31
Консультативні висновки згідно з Протоколом № 16 до Конвенції	36
Консультативний висновок на запит Верховного суду Фінляндії щодо тлумачення обсягу прав та процесуального статусу біологічного батька / матері в національному провадженні про усиновлення повнолітньої особи іншою особою у світлі статті 8 Конвенції (запит № P16-2022-001)	36
Рішення ЄСПЛ проти України	41

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

DIMCHEVSKA v. North Macedonia (№ 13919/18)

Обставини справи

Справа стосувалася відсутності у заявниці можливості ініціювати повторний розгляд справи після її засудження у кримінальному провадженні, в якому вона не брала участь.

12 серпня 2015 року Велеський суд першої інстанції (далі – суд першої інстанції) в рамках письмового провадження видав наказ про покарання (далі – наказ) заявниці у зв'язку з використанням документа, що містив недостовірну інформацію, та засудив її до 3 місяців ув'язнення з відстроченням виконання покарання на 1 рік.

Дві спроби вручити заявниці наказ були безуспішними, оскільки вона у той момент перебувала в Німеччині. У вересні 2015 року суд першої інстанції призначив заявниці адвоката та розмістив наказ на дошці оголошень суду. Ураховуючи, що заперечення проти наказу не висувались, 6 жовтня 2015 року наказ набрав законної сили.

1 вересня 2017 року заявниця дізналась про обвинувачення, коли наказ був поданий як доказ відповідачем у цивільному провадженні, ініційованому заявницею.

28 вересня 2017 року заявниця звернулася із клопотанням про перегляд судового рішення, ухваленого у кримінальному провадженні, з огляду на те, що судовий розгляд здійснювався заочно і було виявлено нові факти та докази. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні її клопотання та дійшов наступних висновків: (i) досліджених доказів та встановлених фактів в рамках кримінального провадження було достатньо для засудження заявниці, а докази, що були нею представлені, не змінили б остаточного результату кримінального провадження; (ii) адвокат заявниці, якого їй призначив суд, не оскаржував наказ. Суд апеляційної інстанції залишив це рішення без змін та зазначив, що адвокат, призначений судом, оскаржив наказ. Як пізніше стверджував Уряд, цей висновок був «технічною помилкою».

У грудні 2020 року суд першої інстанції встановив, що було виконано необхідні умови для виключення відомостей про судимість заявниці.

Заявниця скаржилась на порушення статті 6 Конвенції у зв'язку з тим, що вона не мала можливості ініціювати повторний розгляд справи після її засудження у кримінальному провадженні, в якому вона не брала участь. Надалі

заявниця подавала інші скарги за статтею 6 Конвенції щодо справедливості судового розгляду.

Оцінка Суду

Незважаючи на те, що розгляд кримінальної справи щодо заявниці формально в заочному порядку не здійснювався, заявницю було фактично позбавлено можливості брати участь у розгляді справи у зв'язку з її відсутністю на території держави-відповідачева. Загальні принципи щодо заочного судового розгляду, узагальнені у справі *Sejdovic v. Italy* ([GC], no. 56581/00, §§ 81-95, *ECHR 2006-II*), є застосовними у цій справі. Зокрема, хоча розгляд, який здійснюється за відсутності обвинуваченого, сам по собі не є несумісним зі статтею 6 Конвенції, проте відмова у правосудді відбувається тоді, коли особа, засуджена заочно, згодом не може отримати від суду, який її заслухав, нове визначення суті обвинувачення як з точки зору права, так і з точки зору факту, якщо не було встановлено, що вона відмовилась від свого права з'явитись до суду та захищати свої права та інтереси, або що вона мала намір уникнути судового розгляду.

Суд визнав, що наказ про покарання заявниці було видано згідно із законом в рамках письмового провадження, в якому її обов'язкова присутність не вимагалась. Проте право на оскарження цього наказу було закріплене в національному законодавстві. Прийнятне оскарження наказу мало б такі ж наслідки, як і у випадку, коли наказу не існувало б зовсім, та призвело б до проведення судового розгляду у спрощеному кримінальному провадженні.

Наказ не було вручено заявниці, оскільки дві спроби суду першої інстанції вручити його були безуспішними. В обох повідомленнях було зазначено, що вона перебувала в Німеччині. Розміщення наказу на дошці оголошень суду, що передбачено законом, не могло за таких обставин призвести до ознайомлення заявниці зі змістом наказу. На той момент національні органи влади вже були обізнані про відсутність заявниці в країні. Оскільки адвокат, призначений судом, не оскаржував наказ про покарання, обвинувальний вирок набув статусу остаточного без її відома щодо провадження, ініційованого проти неї.

Немає жодних ознак того, що відсутність заявниці була зумовлена намірами уникнути судового розгляду. Суд також не був переконаний представленим аргументом Уряду про те, що заявниця могла передбачити відкриття кримінального провадження проти неї. Крім того, її не можна вважати такою, що мовчки відмовилась від свого права брати участь у розгляді справи, тому що вона не була обізнана про кримінальне провадження, відкрите проти неї (для порівняння справи *Medenica v. Switzerland*, № 20491/92, § 56 *in initio*, *ECHR 2001-VI*, та *Mihelj v. Slovenia*, № 14204/07, § 39, 15 січня 2015 року), до вересня 2017 року.

Хоч правдивим є той факт, що вона не повідомила про свою відсутність у державі-відповідачеві, що вимагається відповідним національним законодавством, проте це було лише незначне адміністративне правопорушення, яке не може переважити важливе значення, що має право на справедливий суд у демократичному суспільстві. Подальше неповідомлення нею адміністративних органів про своє місце проживання не мало значення, оскільки у своєму клопотанні про повторний судовий розгляд вона повідомила суд першої інстанції про своє місце проживання в Німеччині.

Щодо того, чи надавало заявниці національне законодавство з достатньою чіткістю можливість з'явитися на новий судовий розгляд, урахувавши, що наказ ніколи їй не вручався, то заявниця не мала можливості оскаржити його і, як виявляється, не мала можливості вимагати *restitutio in integrum* згідно із відповідним розділом Кримінального процесуального закону. Крім того, клопотання заявниці про повторний судовий розгляд було безрезультатним. Заявниці не можна дорікнути тим, що адвокат, призначений судом, не оскаржив наказ про покарання. Уряд не обґрунтував свою позицію жодними прикладами національної судової практики стосовно того, що окремих позов, поданий заявницею проти адвоката, на який вона гіпотетично могла б посылатись в подальшому клопотанні про повторний судовий розгляд, був би ефективним.

Отже, заявниця, яку було засуджено заочно та яка не намагалась уникнути судового розгляду, чи яка беззастережно не відмовлялась від свого права брати участь в судовому розгляді, з достатньою впевненістю не мала можливості отримати від суду визначення обґрунтованості обвинувачень, висунутих проти неї, з повним дотриманням її прав на захист.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 4 квітня 2023 року та є остаточним.

UAB KESKO SENUKAI LITHUANIA v. Lithuania (№ 19162/19)

Обставини справи

Справа стосувалася перевірки зареєстрованого у Литві офісу Kesko Senukai Lithuania у 2018 році Радою з питань конкуренції, в той час як компанія разом із кількома іншими компаніями перебувала під розслідуванням за стверджуване встановлення фіксованих цін. Національні суди відмовили у розгляді справи щодо законності перевірки.

Компанія-заявник розташована в місті Каунас (Литва); в основному її діяльність стосується роздрібної торгівлі.

У квітні 2018 року Литовська рада з питань конкуренції розпочала розслідування за підозрою у встановленні шістьома роздрібними торговцями фіксованих цін, зокрема і компанією-заявником Kesko Senukai Lithuania, у своїх магазинах. Отримавши дозвіл суду в червні 2018 року Литовська рада з питань конкуренції здійснила перевірку зареєстрованого офісу Kesko Senukai Lithuania у місті Каунас в присутності свого ін-хаус юриста, іншого зовнішнього юрисконсульта та старших керівників. Відповідно до офіційного протоколу перевірки, було вилучено понад 400 сторінок документів, перевірено п'ять комп'ютерів і один мобільний телефон, скопійовано понад 250 гігабайтів даних.

Kesko Senukai Lithuania подала запит до Литовської ради з питань конкуренції щодо повернення або знищення всіх вилучених даних, що не стосувалися розслідування. Рада з питань конкуренції доручила компанії впродовж семи днів навести причини виключення кожного окремого документу. Kesko Senukai Lithuania поінформувала Раду з питань конкуренції про неможливість їх наведення з огляду на досить значний об'єм вилученої інформації. Рада з питань конкуренції відхилила запит.

У червні 2018 року Kesko Senukai Lithuania звернулася зі скаргою до Литовської ради з питань конкуренції стверджуючи, серед іншого, що працівники Ради з питань конкуренції прибули до офісу в супроводі поліції і не відразу пояснили свою мету; у протоколі перевірки не зазначалося про участь поліції в проведенні перевірки; працівники компанії-заявниці не були належним чином поінформовані про свої права; інспектори перешкоджали персоналу здійснювати телефонні дзвінки, або змушували їх використовувати гучномовець, що законодавством не передбачалося; що було скопійовано та невібірково вилучено значну кількість документів без перевірки їхнього значення для розслідування; і що у відповідному рішенні строк проведення обшуку не зазначався.

Ця скарга була відхилена в червні 2018 року. Литовська рада з питань конкуренції, серед іншого, заявила, що мета перевірки працівникам компанії повинна була бути зрозумілою, що їм дозволили вилучити все, що могло мати доказове значення, що було нормальною практикою залучати поліцію до таких перевірок, і що інспектори обмежували телефонні дзвінки лише на початку перевірки для забезпечення її таємності, а згодом прослуховували лише початок розмов, аби переконатися, що працівники дійсно спілкуються з юристами.

Kesko Senukai Lithuania звернулася до суду, але Вільнюський регіональний адміністративний суд відмовив у розгляді скарги, заявивши, що таке рішення, як рішення Литовської ради з питань конкуренції про відхилення скарги компанії щодо проведення перевірки, не мало за собою правових наслідків, а тому не могло бути предметом оскарження в адміністративній справі. Правові наслідки можуть настати лише за умови завершення розслідування та ухвалення остаточного рішення у справі. Kesko Senukai Lithuania оскаржила це рішення.

У жовтні 2018 року Верховний адміністративний суд відхилив цю скаргу, зокрема вирішивши, що адміністративні суди розглядають лише справи, у яких є правові наслідки, а в цьому випадку права та обов'язки Kesko Senukai Lithuania не зазнають змін. У грудні того ж року суд також відмовив у задоволенні клопотання про поновлення провадження.

У березні 2020 року через відсутність підстав вважати, що причетні компанії вчинили правопорушення, розслідування було припинено. Вилучена інформація була остаточно знищена.

Посилаючись на статті 8 (право на повагу до сімейного і приватного життя), 6 (право на справедливий суд) і 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту), компанія-заявник скаржилася на перевірку її офісу Радою з питань конкуренції, та на відсутність судового розгляду її справи.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

ЄСПЛ підкреслив, що його роль у цій справі полягала не в оцінці того, чи дії посадових осіб Ради з питань конкуренції були законними та пропорційними, а в тому, чи була виправданою відмова національних судів розглянути скарги компанії-заявника.

Статтю 8 Конвенції не можна тлумачити як таку, що вимагає постфактум судового перегляду всіх справ щодо обшуку чи конфіскації, проведених у приміщеннях комерційної компанії. Однак, згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, при оцінці проведення обшуків та конфіскацій за статтею 8 Конвенції наявність такого перегляду може бути взята до уваги в сукупності з іншими факторами.

Литовське законодавство передбачає низку процесуальних гарантій щодо того, як слід проводити такі перевірки. Втім, компанія-заявник не заперечувала якості національної законодавчої бази, а стверджувала, що Рада з питань конкуренції вийшла за межі своїх повноважень, вилучивши досить значний обсяг інформації та обмеживши права її персоналу. Ці скарги в жодному разі не можна вважати необґрунтованими. Дійсно, Рада з питань конкуренції не спростувала тверджень щодо конфіскованих документів чи обмежень використання персоналом телефону тощо, натомість лише стверджує про законність своїх дій. Таким чином, Kesko Senukai Lithuania мала законний інтерес у перевірці судами дотримання посадовими особами ради її прав за статтею 8 Конвенції.

Однак національні суди відмовили у розгляді її скарги, оскільки вважали, що вона взагалі не підлягає розгляду судами. Проте литовське законодавство передбачало можливість оскарження рішень, прийнятих Радою з питань конкуренції, до адміністративних судів, і ці суди в минулому розглянули декілька скарг, подібних до тих, що подала Kesko Senukai Lithuania. Не було жодних ознак того, що судовий перегляд рішень Ради з питань конкуренції матиме будь-який негативний вплив на поточні розслідування.

Крім того, Рада з питань конкуренції вимагала від компанії-заявника обґрунтувати виключення кожного окремого документу, що було непропорційним.

Насамкінець, оскільки розслідування щодо Kesko Senukai Lithuania було зрештою припинено, її скарги щодо дій Ради з питань конкуренції на жодному етапі національного провадження не розглядалися.

Відсутність судового перегляду означала, що у справі не було ефективних гарантій проти свавілля та зловживань. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 квітня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального розслідування щодо заявників за підозрою в порушеннях, пов'язаних з декларуванням їхнього майна та фінансових інтересів протягом багатьох років, та їх відсторонення від посад прокурорів, як того вимагає відповідне законодавство.

Заявники є громадянами Албанії, які народилися у 1977 та 1976 роках відповідно та проживають у місті Тирані.

На час подій, про які йде мова, заявники були у шлюбі та працювали прокурорами. Заявницю підвищили до керівника відділу декриміналізації, де вона відповідала за роботу з високопоставленими особами з кримінальним минулим, у тому числі політиками. Заявник працював у прокуратурі при окружному суді міста Тирані.

У 2016 році Албанія почала низку реформ у системі правосуддя, що означало переатестацію всіх діючих прокурорів, зокрема й заявників. У світлі цього заявниця задекларувала своє майно та майно сім'ї. Однак 25 липня 2018 року її було звільнено з посади через те, що вона не пройшла оцінку фінансової доброчесності. Заявниця оскаржила своє звільнення, але остаточним судовим рішенням у травні 2019 року у задоволенні її вимог було відмовлено. Раніше, 11 травня 2018 року відповідно до люстраційних законів заявницю було тимчасово відсторонено від здійснення посадових обов'язків, що й вимагалось згідно з національним законодавством.

Заявник пройшов процедуру люстрації у 2020-2021 роках.

Після публікації статей у ЗМІ у 2018 році щодо заявників було розпочато кримінальне провадження за звинуваченнями в неоприлюдненні, приховуванні або неправдивому декларуванні в контексті майнової декларації заявниці. Зрештою скаргу на рішення про відсторонення від посад розглянув Апеляційний адміністративний суд, який у листопаді 2018 року скасував рішення про відсторонення. Втім т.в.о. Генерального прокурора подав касаційну скаргу на це рішення до Верховного суду, розгляд якої ще триває, і унаслідок чого заявники не були поновлені на посадах негайно.

Остаточним рішенням у квітні 2019 року кримінальне провадження було припинено. Однак заявника поновили на посаді лише у січні 2020 року.

Починаючи з 2018 року онлайн-портал новин Alprenews, а пізніше й інші ЗМІ, опублікували низку статей про справу заявників, які нібито ґрунтувалися на документах, оприлюднених без їхнього дозволу і наданих заявницею в межах процедури люстрації. Під час наступного розслідування ці твердження були відхилені люстраційними органами.

Посилаючись на статті 6 (право на справедливий судовий розгляд), 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту), заявники скаржилися, зокрема, на те, що Спеціальна Апеляційна Палата не була незалежним і неупередженим судом, що відсторонення від посади становило втручання у їхнє право на повагу до приватного життя, і що ймовірно оприлюднення документів у ЗМІ, які містили особисту інформацію щодо заявників, становило втручання у їхнє право, яке не мало ефективного засобу правового захисту.

Оцінка Суду

Стаття 6 Конвенції

ЄСПЛ визнав неприйнятними скарги заявників за статтею 6 Конвенції, зазначивши, зокрема, що провадження у Спеціальній апеляційній палаті стосувалося лише юрисдикційного питання, і що заявники після цього успішно скористалися своїм правом на доступ до суду в адміністративному суді.

Стаття 8 Конвенції

Відсторонення від посади

ЄСПЛ зазначив, що у травні 2018 року т.в.о. Генерального прокурора видав накази про відсторонення заявників, негайно перешкодивши виконанню ними своїх службових обов'язків. Ці накази обґрунтовувалися тим, що стосовно заявників триває кримінальне розслідування за «умисний тяжкий злочин», й фактом пред'явлення їм обвинувачень. Відсторонення було обов'язковим після того, як суддя або прокурор отримують статус обвинуваченого у кримінальному провадженні за даним видом злочину, та триває до закриття кримінального провадження або ухвалення остаточного судового рішення.

Стосовно заявниці ЄСПЛ постановив, що її скарга на відсторонення не підпадає під дію статті 8 Конвенції, оскільки вона не продемонструвала, що наслідки наказу про відсторонення, який був чинним лише трохи більше двох місяців, впродовж яких вона продовжувала отримувати свою зарплату, були достатньо серйозними для її приватного життя, аби застосувати статтю 8 Конвенції.

Втім ЄСПЛ переконався, що наслідки для заявника, включаючи нездатність працювати впродовж 20 місяців, і нестабільність його ситуації впродовж цього періоду, незважаючи на продовження отримання ним заробітної плати – були достатньо серйозними, аби спричинити застосування статті 8 Конвенції, і тому були «втручанням» у його приватне життя. ЄСПЛ вважав, що після завершення кримінального розслідування відсторонення заявника було позбавлене будь-якої правової основи, й тому втручання не було «згідно із законом».

Оприлюднення документів в ЗМІ

Зокрема ЄСПЛ вважав, що оскільки твердження заявників не демонструють жодної особливої конфіденційної (делікатної) фінансової інформації у витоку даних, які могли б завдати їм шкоди, ці скарги є неприйнятними. Що стосується пізніших повідомлень у ЗМІ, то скарги заявників не були детально викладені чи обґрунтовані у заяві, а частина скарги була подана невчасно, й тому була визнана непринятною. Скарга заявника щодо витоку даних люстраційної перевірки виходить за межі цієї справи.

Стаття 13 Конвенції

Враховуючи свої висновки за статтями 8 і 6 Конвенції, ЄСПЛ визнав скаргу заявниці непринятною. ЄСПЛ вирішив, що немає потреби розглядати її скаргу, оскільки вона стосувалася заявника. Зрештою, щодо деяких інших скарг, порушених заявниками у заяві або в подальшому відповідно до статей 18 і 38, ЄСПЛ визнав їх неприйнятними й вважав, що немає потреби їх розглядати, зокрема тому, що вони виходять за межі цієї справи.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) щодо другого заявника.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 квітня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася питання про те, чи був наказ про знесення незаконно зведеної будівлі, яка нібито була єдиним житлом заявниці, матері-одиначки, та її неповнолітніх дітей, «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції, враховуючи, що ні орган влади, який видав наказ, ні суд, який пізніше його переглянув, не аналізували, чи буде знесення пропорційним у світлі особистих обставин заявниці.

Заявниця народилась в 1972 році та проживала в місті Куклен. Вона не перебувала в шлюбі та мала сімох дітей.

У 2007 році заявниця разом з іншою особою придбала дві третини земельної ділянки сільськогосподарського призначення площею 793 квадратних метри поблизу міста Куклена. У квітні 2009 року вони разом із власником, якому належала решта третини ділянки, отримали дозвіл на зведення службової будівлі площею до 35 м². Будівлю було завершено пізніше і дата такого завершення невідома. За словами заявниці, вона та її діти почали жити в ній.

Після скарг, поданих у червні та жовтні 2013 року власником сусідньої ділянки про те, що частина будівлі стоїть на його землі, у березні 2014 року муніципальна комісія оглянула ділянку та зазначила, що будівля стоїть на чужій земельній ділянці і що не було оформлено документи, які б підтверджували її відповідність будівельним нормам, і що вона використовувалась для проживання, хоча, запитуючи дозвіл на її будівництво, заявниця зазначала, що будівля буде використовуватися для сільськогосподарських потреб.

Заявниця скаржилась, що розпорядження про знесення будівлі, в якій вона проживала разом з її дітьми, що було видане у березні 2015 року, становило собою непропорційне втручання у її право на повагу до її житла. Вона посилалась на положення статті 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Розпорядження про знесення, яке порушувало право заявниці на повагу до її житла, «узгоджувалось із законом» (див. справу *Ivanova and Cherkeзов v. Bulgaria* (№ 46577/15, §§ 25-40, 21 квітня 2016 року).

Наказ також можна розглядати як такий, що переслідував легітимну мету. Згідно з його умовами він був спрямований на реалізацію вимог закону стосовно того, що жодні будівлі не можуть бути зведені без необхідної будівельної документації. У досліджуваному контексті ці заходи можна розглядати як такі, що підпадають під поняття «запобігання безладдю» і такі, що сприяють

«економічному добробуту країни» (див. справу *Ivanova and Cherkeзов*, § 51). Хоча сам наказ містив посилання лише на відсутність таких документів, Пловдивський адміністративний суд, погоджуючись із таким наказом, також зазначив, що будівля була майже повністю зведена на сусідній ділянці, яка належала іншій особі. У зв'язку з цим наказ також можна розглядати як такий, що опосередковано захищає «права інших осіб» (див., *mutatis mutandis*, справу *Yordanova and Others v. Bulgaria* (№ 25446/06, 24 квітня 2012 року, § 111, та справу *Bagdonavicius and Others v. Russia*, № 19841/06, § 96, 11 жовтня 2016 року).

Головне питання полягало в тому, чи було втручання, яке випливало із наказу про знесення, «необхідним у демократичному суспільстві». У цьому випадку загальні принципи стосовно наказів про знесення незаконно зведених будівель, які є для когось єдиним «домом», були викладені у справі *Ivanova and Cherkeзов*. Немає потреби повторювати усі з них, але необхідно наголосити на тому, що:

а) вони вимагають, щоб люди, які можуть втратити своє єдине житло у зв'язку із його запланованим знесенням, мали змогу вимагати та отримати – на певному етапі провадження, в рамках якого розглядалось питання про знесення – належну перевірку його пропорційності в світлі їхніх особистих обставин, і що

б) лише у виняткових випадках таким особам вдасться висунути аргументовану вимогу про те, що знесення буде непропорційним з огляду на їхні конкретні обставини.

Ця справа також має бути вирішена відповідно до цих принципів.

Сам наказ про знесення не містив жодної оцінки того, чи відбудеться непропорційний вплив на заявницю з огляду на її власні обставини. Також немає жодних доказів того, що, видаючи наказ, заступник мера міста Куклена намагався співставити мету, яку переслідувало його розпорядження, з особистими обставинами заявниці.

Саме по собі це не становило проблеми. Але коли наказ надійшов до Пловдивського адміністративного суду на розгляд після надходження позову заявниці, то суд також не дослідив це питання. Суд обмежив свої міркування щодо цього зауваженнями про те, що соціальні служби були поінформовані про сімейну ситуацію заявниці тощо. Цей суд не взяв до уваги всі чинники, здатні вплинути на пропорційність втручання – попередньо викладені, у невичерпний спосіб, у справі *Ivanova and Cherkeзов* – або не намагався збалансувати інтереси заявниці щодо продовження проживання в будинку зі своїми дітьми з позицією про знесення (для порівняння справа *Pinnock and Walker v. the United Kingdom* (ухв.), № 31673/11, § 33, 24 вересня 2013 року). Це правда, що заявниця не акцентувала увагу на цьому питанні, але видається малоімовірним, що вона могла б спонукати цей суд вдатись до такого аналізу, оскільки згідно із судовою практикою Верховного адміністративного суду на той час такі питання не мали значення під час розгляду

проблеми законності розпорядження про знесення (див. рішення у справі *Ivanova and Cherkeзов*, §§ 26-27, та *Aydarov and Others*, § 42, і для порівняння, *mutatis mutandis*, у справі *Zrilić v. Croatia*, № 46726/11, § 69, 3 жовтня 2013 року). У справі заявниці деякі з цих факторів – наприклад, те, що будівля, зведена без відповідного дозволу, використовувалася для проживання, а не для сільськогосподарських потреб, що, за відсутності електричних, водопровідних і каналізаційних установок, вона була найімовірніше непридатною для проживання людей, і що вона була частково зведена на земельній ділянці, яка належить комусь іншому, – рішуче вказують на те, що розпорядження про знесення слід залишити в силі, зокрема через те, що будівлю, очевидно, не можна було вважати такою, що відповідає будівельним нормам. У той же час міркування щодо ризику того, що сім'я, яка складалася з принаймні чотирьох неповнолітніх дітей, залишиться без притулку, можна розглядати як вагомий аргумент на користь того, аби знесення супроводжувалось заходами, спрямованими на належне полегшення серйозних труднощів – наприклад, вжиття реальних кроків соціальними чи іншими органами влади, спрямованих на забезпечення того, щоб заявниця та її діти змогли швидко знайти відповідне альтернативне житло, чи то за допомогою власних коштів заявниці, чи то через допомогу інших осіб або органів влади. Пловдивський адміністративний суд не отримав вичерпної інформації стосовно усіх цих питань під час вирішення справи заявниці або не намагався їх з'ясувати.

На думку Уряду, відсутність належної оцінки особистих обставин заявниці під час судового розгляду була компенсована *de facto* поведінкою органів влади під час виконання розпорядження про знесення. Це правда, що затримка у виконанні розпорядження та супутні перемовини і дискусії щодо можливостей переселення заявниці та її неповнолітніх дітей свідчать про те, що органи влади шукали збалансованого підходу до ситуації. Також правда, що заявниця не комунікувала з ними щодо цього питання належним чином. Але за цих обставин цей аспект не можна вважати вирішальним. Ці спроби органів влади знайти вирішення житлової проблеми заявниці не відбувалися в рамках офіційної процедури, яка передбачала б комплексну оцінку пропорційності втручання у світлі її особистих обставин (див., *mutatis mutandis*, *Buckland v. the United Kingdom*, № 40060/08, §§ 67-68, від 18 вересня 2012 року; *Yordanova and Others*, § 136; та *Ivanova and Cherkeзов*, § 60).

Крім того, видається, що в ході цих обговорень органи влади не запропонували заявниці комплексне рішення: їхня єдина чітка пропозиція, схоже, полягала в тому, щоб тимчасово помістити її дітей у житло, що перебувало у підпорядкуванні соціальних служб. Хоча затримка у виконанні розпорядження про знесення, безсумнівно, надавала заявниці певне відстрочення, проте це не призвело до належного вирішення проблеми, з якою вона зіштовхнулася.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 квітня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася заборони батькам-вихователям (перший та другий заявники) контактувати з дитиною (третій заявник) до досягнення нею дев'ятнадцятиріччя через їх неспроможність забезпечити їй належний догляд та розвиток.

У віці одного року третій заявник був поміщений під опіку держави, оскільки його батько був невідомий, а матір не могла про нього піклуватися. З моменту народження його часто госпіталізували, тому він потребував особливого догляду з огляду на стан свого здоров'я.

У квітні 2004 року у віці шести років третій заявник на підставі адміністративного рішення був переданий першому та другому заявникам для виховання в прийомній сім'ї. Місцевий орган соціального забезпечення декілька разів проводив оцінку першого та другого заявників та їх взаємодії з дитиною, про що склалися відповідні звіти. У вересні 2005 року окружний суд погодив передачу дитини на виховання першому та другому заявникам. Місцевий орган соціального забезпечення продовжив щороку інформувати окружний суд про ситуацію в прийомній сім'ї, надаючи оцінку тому, як перший та другий заявник справляються з обов'язками батьків-вихователів. Відповідні звіти за 2008-2010 роки не містили серйозних зауважень щодо якості догляду за дитиною, у звітах зазначалося, що хоча і існують певні недоліки, вони не настільки серйозні, щоб вимагати припинення виховання.

Третій заявник залишався зі своїми батьками-вихователями до грудня 2011 року, коли йому виповнилося 13 років. З листопада 2011 року через поведінкові та емоційні розлади його було госпіталізовано. Під час госпіталізації він пройшов психологічне обстеження.

8 грудня 2011 року окружний суд застосував тимчасовий захід та помістив третього заявника до дитячого діагностичного закладу. Суд визнав, що під час його госпіталізації проблематична поведінка третього заявника була значною мірою спричинена доглядом батьків-вихователів. Суд зазначив, що розвиток дитини був незбалансованим. Батьки-вихователі віддавали перевагу надмірній опіці в поєднанні з максимальним ступенем контролю. Суд також послався на психологічні проблеми першої заявниці, які негативно вплинули на дитину. Він зазначив, що життя або здоров'я дитини не було під загрозою, поки вона перебувала у батьків-вихователів, але існував ризик розвитку її психологічних проблем у майбутньому; однак батьки-вихователі не знали, як вирішити проблеми дитини, або відмовлялися це робити.

Після грудня 2011 року третій заявник більше не проживав із першим та другим заявниками, хоча вжиті окружним судом заходи не вплинули на їх правовий статус батьків-вихователів.

21 лютого 2012 року третього заявника помістили до дитячого будинку, за домовленістю з яким перший та другий заявники спочатку могли бачитися з дитиною двічі на тиждень, однак у січні 2013 року відвідування було скорочено до одного разу на два тижні, оскільки психічний стан і поведінка третього заявника після візитів батьків-вихователів погіршилися (як і його успішність у школі), а також через те, що батьки-вихователі не дотримувались освітніх рекомендацій.

21 березня 2013 року згідно зі статтею 102 § 1 чинного на той час Цивільного процесуального кодексу окружний суд за клопотанням дитячого будинку, застосував тимчасовий захід і заборонив контакт між третім заявником та його батьками-вихователями. Розглянувши подану першим і другим заявниками апеляцію на це рішення, регіональний суд залишив його в силі. Суд дійшов висновку, що така тимчасова заборона будь-яких контактів була необхідною, оскільки інтерес третього заявника щодо здорового психічного розвитку був під прямою загрозою. Він не заперечував існування сімейного життя між батьками-вихователями та третім заявником, але, на думку національного суду, необхідно було створити умови для виправлення порушених сімейних відносин.

14 січня 2014 року окружний суд призначив психіатричну експертизу заявників для цілей вирішення питання щодо подальшого поміщення третього заявника під опіку держави. У висновку експерта, складеному 14 березня 2014 року, було зазначено, що у 2009 році перша заявниця пережила короткий психотичний епізод. Вона не приймала призначених їй ліків і не проходила амбулаторне психіатричне лікування, яке їй було рекомендовано. Довгий час вона страждала від змішаного розладу особистості; вона була емоційно незрілою, зі схильністю до тривоги, невпевненості та безпорадності. Другий заявник мав проблеми з впровадженням нових елементів у своє життя та не сприймав сучасні досягнення, такі як комп'ютери, телебачення чи мобільні телефони. Третій заявник не мав психічних захворювань у правильному значенні цього терміну і не страждав аутичними розладами, але мав розлад нервової системи, пов'язаний з діяльністю та увагою, і специфічний розлад навчання. Він був незрілим і нестабільним за емоційним станом, у нього була знижена толерантність до емоційного стресу, ослаблені вольові характеристики та відсутність соціальних навичок. У звіті було вказано, що враховуючи стан здоров'я всіх заявників батьки-вихователі нездатні належним чином піклуватися про дитину, навіть за допомогою неурядових організацій, щоб забезпечити її нормальний психічний розвиток.

Новим тимчасовим заходом від 9 жовтня 2014 року, який набрав законної сили 15 грудня 2014 року, окружний суд за пропозицією, поданою того ж дня органом соціального захисту населення, заборонив будь-які контакти між батьками-вихователями та третім заявником, у тому числі письмові, особисті та через мобільний телефон чи соціальні мережі. Одночасно суд відкрив провадження для вирішення питання про припинення виховання.

Рішенням від 26 жовтня 2015 року, підтвердженим рішенням регіонального суду у листопаді 2016 року, окружний суд, відповідно до статті 891 § 2 Цивільного кодексу та спираючись на звіти органів соціального захисту та дитячого будинку про невинуваті контакти батьків-вихователів із дитиною, припинив виховання і заборонив будь-які контакти між батьками-вихователями та третім заявником до його повноліття.

Після досягнення повноліття третій заявник продовжив перебувати в дитячому будинку до 3 вересня 2018 року, після чого переїхав до будинку першого та другого заявників.

Троє заявників скаржилися на те, що першому та другому заявникам (колишнім батькам-вихователям третього заявника) було заборонено контактувати з третім заявником у період з 9 жовтня 2014 року до 5 лютого 2017 року (дев'ятнадцятого дня народження третього заявника) в порушення їхніх прав за статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Розглядаючи питання застосовності статті 8 Конвенції в цій справі в контексті існування сімейного життя між заявниками Суд повторив, що існування чи відсутність «сімейного життя» для цілей статті 8 Конвенції є, по суті, питанням факту, який залежить від реального існування на практиці тісних особистих зв'язків (див. *Paradiso and Campanelli v. Italy* [GC], № 25358/12, § 140, ECHR 2017). Хоча, як правило, спільне проживання може бути обов'язковою умовою для таких стосунків, у виняткових випадках інші фактори також можуть служити для демонстрації того, що стосунки мають достатню постійність для створення фактичних «сімейних зв'язків». У справах щодо батьків-вихователів і дитини, яку їм довірили в молодому віці і яка жила з ними протягом дев'ятнадцяти місяців або довше, Суд визнав, що пов'язані з цим стосунки рівнозначні сімейному життю, беручи до уваги наявність тісного міжособистісного зв'язку, щирі турботи батьків-вихователів про благополуччя дитини та емоційний зв'язок між ними (див. *Moretti and Benedetti v. Italy*, № 16318/07, §§ 51-52, 27 квітня 2010 року; *Kopf and Liberda v. Austria*, № 1598/06, §§ 35 і 37, 17 січня 2012 року, з подальшими посиланнями; див. також *V.D. and Others v. Russia*, № 72931/10, §§ 90-93, 9 квітня 2019 року). Сімейні зв'язки, які

можуть виникнути в контексті виховання, включають специфіку, яка впливає з того факту, що батьки-вихователі зобов'язуються піклуватися про дитину в її найкращих інтересах.

У світлі всіх обставин цієї справи Суд вважав, що родинні зв'язки між заявниками існували протягом усього періоду оскаржуваної заборони на контакти, а тому стаття 8 Конвенції підлягала застосуванню.

Суд визнав, що оскаржувані рішення національних судів становили втручання у право трьох заявників на повагу до їх сімейного життя. Однак таке втручання було здійснене відповідно до закону, оскільки заборона на контакти між заявниками мала правову основу в національному законодавстві. Хоча Суд визнав, що положення Цивільного кодексу, використовуючи термін «дитина», передбачають заборону на контакти з неповнолітньою особою, а національні суди витлумачили це положення як таке, що також застосовується до спілкування з дитиною, яка досягла повноліття, але продовжувала перебувати в державному закладі ще один рік (див. пункти 50 і 55 цього рішення), він вважав, що немає підстав ставити під сумнів таке тлумачення та його передбачуваність.

Щодо того, чи переслідувало втручання законну мету, Суд не мав сумнівів, що причини втручання в права заявників були спрямовані на захист психічного здоров'я та благополуччя дитини.

Далі Суд розглянув питання, чи було втручання необхідним та пропорційним. Суд зазначив, що статтю 8 Конвенції можна тлумачити як таку, що покладає на держав-учасниць зобов'язання перевіряти в кожному конкретному випадку, чи в найкращих інтересах дитини підтримувати контакт з особою, не зважаючи на те, чи вона біологічно пов'язана з дитиною чи ні, яка піклувалася про дитину протягом достатньо тривалого періоду часу (див. згадане рішення *V.D. and Others v. Russia*, § 126, із подальшими посиланнями).

Суд також взяв до уваги положення національного законодавства, яким регулювалися питання виховання (див. пункт 60 цього рішення), відповідно до якого батьки-вихователі не повинні перевищувати свою роль і повинні діяти в її межах в найкращих інтересах дитини. Як наслідок, згідно з відповідним національним правовим режимом батьки-вихователі, а отже і колишні батьки-вихователі, повинні були бути готові погодитися змінити свої стосунки з дитиною, коли це необхідно, у діалозі з компетентним органом.

Суд зауважив, що органи влади намагалися надати можливість батькам-вихователям спробувати відновити стосунки в рамках системної терапії, але це було безуспішно.

Суд вказав, що національні суди, залучені до цієї делікатної справи, були покликані оцінити та зважити всі відповідні обставини справи, ґрунтуючись на всіх доказах, включаючи висновки експертів, а також позиції сторін, щоб встановити, чи нова заборона контакту між батьками-вихователями та дитиною-

підлітком, яка була запропонована органом соціального забезпечення, відповідатиме найкращим інтересам останньої. Їхнє завдання було складним також тому, що третій заявник був уразливим і, безперечно, мав особливі психологічні та освітні потреби.

Суд визнав, що національні суди збирали докази, неодноразово заслуховували сторони та оцінювали конкретні обставини справи, що розглядалася ними, беручи до уваги як позитивні стосунки, які існували між батьками-вихователями та дитиною до поміщення останньої в державний заклад, так і той факт, що поведінка батьків-вихователів по відношенню до дитини – після того, як її помістили під державну опіку – негативно вплинула на її поведінку та психологічний стан. Суди належним чином оцінили, чи буде підтримання контакту між батьками-вихователями та дитиною відповідати інтересам дитини, враховуючи її здоров'я та особливі потреби, вони також розглядали інші, менш інвазивні заходи, рекомендовані експертом, спрямовані на відновлення нормальних стосунків між заявниками. Суди вважали, що батьки-вихователі, всупереч своїй ролі патронатних вихователів і вимогам, які висуваються до них у цій ролі, не зрозуміли та не прийняли поради експертів і не змінили свого ставлення. Аргументація судів була детальною та розгорнутою та не виглядала незбалансованою.

Відповідно, Суд дійшов висновку, що рішення національних судів про заборону контактів між першим і другим заявниками та дитиною протягом близько двох років і чотирьох місяців відповідало найкращим інтересам дитини, було прийнято в межах їхньої свободи розсуду та ґрунтувалося на відповідних і достатніх підставах.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 квітня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася видалення лікарями під час термінового хірургічного втручання нирки заявниці без її згоди чи відома, і приховування цього факту від неї в подальшому.

7 березня 2000 року у Львівській обласній клінічній лікарні (далі – обласна лікарня) заявниці хірургічно видалили ліву надниркову залозу. Операцію виконав лікар М.П., старший викладач Львівського державного медичного університету, батько та прямиий начальник лікаря І.П., який також працював в університеті та був призначений лікарнею лікарем-консультантом заявниці. Обидва лікарі працювали в обласній лікарні на основі угоди про партнерство, укладеної між двома установами 8 квітня 1998 року.

8 березня 2000 року комісія лікарів, у тому числі лікарі М.П. та І.П., встановила, що у заявниці, ймовірно, виникла післяопераційна внутрішня кровотеча, і запропонували їй терміново провести хірургічне втручання для усунення цього ускладнення. Отримавши усну згоду заявниці, 9 березня 2000 року медична бригада у складі лікарів М.П. та І.П. та ще одного лікаря провели другу операцію, під час якої у заявниці було видалено ліву нирку, яка раніше була визнана здоровою. У витязі з медичної карти стаціонарного хворого, яку заявниця отримала після виписки з лікарні, друга операція була описана як «видалення згустків крові з ложа лівої надниркової залози [і] припинення крововиливу в дрібні гілки ниркової артерії». Заявниці також рекомендувалося пройти повторний огляд у обласній лікарні. У витязі не згадувалося про видалення нирки.

У невизначену дату заявниця отримала анонімний телефонний дзвінок про те, що її ліву нирку було «викрадено». Після чого вона безуспішно намагалася зв'язатися з лікарями М.П. та І.П.

14 листопада 2000 року, після того як заявниця звернулася до ЗМІ, лікар М.П. надіслав їй листа із вибаченнями, а 13 квітня 2001 року Б.К., головний лікар обласної лікарні, повідомив заявницю листом про те, що він дізнався з місцевих ЗМІ, що вона отримала не повний витяг з медичної карти, і надіслав їй його повний текст.

У листопаді 2000 року прокурором було розпочато перевірку тверджень заявниці про те, що її нирку видалили без її згоди чи відома, і що цей факт згодом від неї приховали.

Як впливало з пояснень лікаря М.П., наданих слідчим прокуратури, нирку заявниці видалили з міркувань порятунку її життя та за термінових обставин, коли неможливо було отримати її згоду, і було невідомо, чи в лікарні присутні її близькі

родичі, з якими можна було б проконсультуватися з приводу її здоров'я, а відповідна інформація згодом була прихована від неї з етичних міркувань.

25 квітня 2001 року прокуратура Львівської області порушила кримінальну справу проти лікаря І.П. за підозрою у зловживанні службовим становищем та підробленні офіційного документа. Заявниця приєдналася до цього провадження як потерпіла сторона.

29 липня 2005 року це провадження, яке кілька разів закривалося та відкривалося знову, було закрито через відсутність доказів того, що лікар І.П. вчинив злочин, оскільки він працював у обласній лікарні відповідно до угоди про партнерство, укладеної між нею та університетом, і не було жодного офіційного документа, на підставі якого можна було б визначити обсяг його офіційних обов'язків і підтвердити, що він уповноважений підписувати офіційні довідки від імені лікарні. Відповідно, його не можна було класифікувати як «посадову особу» і, отже, не можна було висунути обвинувачення у підробці «офіційного документа».

Того ж дня прокуратура також вирішила, що не має підстав відкривати кримінальні провадження за іншими твердженнями, пов'язаними з медичною недбалістю у справі заявниці, включаючи можливість того, що її нирку могли видалити для цілей трансплантації. Заявниця не оскаржувала вищезазначені рішення.

Крім того, у вересні 2002 року заявниця подала цивільний позов проти обласної лікарні, університету, лікарів М.П. та І.П., стверджуючи, зокрема, що вони порушили свої обов'язки відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Закон). Вона стверджувала, зокрема, що нирку було видалено без її відома чи згоди, а отже, свавільно. Вона також скаржилася, що інформацію про видалення її нирки було незаконно та навмисно приховано від неї після операції.

29 грудня 2005 року Свалявський районний суд присудив заявниці 50 000 гривень відшкодування за моральну шкоду, визнавши, що лікар І.П., призначений лікарнею для лікування заявниці як лікар-консультант, порушив свої обов'язки згідно зі статтею 39 Закону, оскільки він не повідомив у післяопераційний період ні заявницю, ні будь-кого з її родичів про те, що їй видалили нирку. Решту вимог заявниці було відхилено.

18 квітня 2006 року апеляційний суд Закарпатської області відхилив апеляційну скаргу заявниці, підтримавши аргументацію суду першої інстанції. У вересні того ж року Верховний Суд України відхилив клопотання заявниці про надання дозволу на касаційну скаргу.

Заявниця скаржилася на те, що держава-відповідач не захистила її від видалення нирки без її інформованої згоди та від приховування відповідної інформації її лікарями в післяопераційний період. Вона також скаржилася, що не

отримала належної відповіді на національному рівні у зв'язку з її відповідними твердженнями.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення статті 8 Конвенції через ймовірну неспроможність держави захистити право заявниці на інформовану згоду.

Суд підтвердив, що хоча право на здоров'я як таке не входить до числа прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї (див. *Jurica v. Croatia*, № 30376/13, § 84, 2 травня 2017 року, і наведені в ньому справи) держави-учасниці мають, паралельно зі своїми позитивними зобов'язаннями згідно зі статтею 2 Конвенції, позитивне зобов'язання згідно зі статтею 8 Конвенції, по-перше, запровадити правила, які зобов'язують як державні, так і приватні лікарні вживати відповідних заходів для захисту фізичної цілісності своїх пацієнтів, і, по-друге, надати жертвам медичної недбалості доступ до провадження, в якому вони можуть, у відповідних випадках, отримати компенсацію за шкоду (див. *Y.P. v. Russia*, № 43399/13, § 49, 20 вересня 2022 року, і наведені в ньому справи).

Далі Суд повторив, що держави зобов'язані прийняти необхідні регулятивні заходи для забезпечення того, щоб лікарі враховували передбачувані наслідки запланованої медичної процедури відносно фізичної цілісності своїх пацієнтів, а також заздалегідь інформували пацієнтів про ці наслідки таким чином, щоб останні здатні були надати інформовану згоду (див., серед інших джерел, *Trocellier v. France* (ухв.), № 75725/01, § 4, ECHR 2006 XIV; і згадане *Y.P. v. Russia*, § 50). Як наслідок, якщо передбачуваний ризик такого характеру стається без належного завчасного інформування пацієнта лікарями, відповідна держава-учасниця потенційно може нести відповідальність за статтею 8 Конвенції за таку відсутність інформації (див., серед інших джерел, *Csoma проти Румунії*, № 8759/05, § 42, 15 січня 2013 року).

У той же час, якщо держава вжила необхідних заходів для забезпечення високих професійних стандартів серед медичних працівників і захисту як фізичної, так і психічної цілісності пацієнтів, такі питання, як помилка в судженні з боку медичного працівника або погана координація між такими професіоналами в контексті лікування конкретного пацієнта сама по собі недостатня для притягнення держави до відповідальності за порушення позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції.

Суд також зазначив, що екстрене медичне втручання з метою порятунку життя, яке здійснюється за відсутності згоди пацієнтів, як таке не є несумісним з Конвенцією (див., зокрема, *Vogumil v. Portugal*, № 35228/03, §§ 90-91, 7 жовтня 2008 року).

Суд зазначив, що ані цивільні суди, ані органи влади, які проводили офіційні розслідування та замовляли експертні висновки, детально не досліджували питання, чи повинна була медична бригада розумно передбачити можливість того, що нирку заявниці може знадобитися видалити, чи існувала справжня можливість проконсультуватися з родичами під час операції, не ставлячи під загрозу першочергову необхідність порятунку життя пацієнтки. Натомість вони по суті обмежили свій аналіз загальним висновком про те, що нирку заявниці було видалено з міркувань порятунку її життя.

Причинами цього було те, що, по-перше, у національному законодавстві не існувало будь-яких нормативних документів, окрім Закону, які б встановлювали будь-які процедури, яких необхідно було дотримуватися для документування згоди пацієнтів на хірургічні втручання, зв'язку з їхніми родичами в умовах невідкладної допомоги, або деталізували б, зокрема, взаємозв'язок між поняттями «згода», як воно визначено в статті 43 Закону, і «ризиками», які необхідно обговорювати з пацієнтами, як того вимагає стаття 39 того ж Закону, у контексті забезпечення того, аби «згода» пацієнта була інформованою. По-друге, в обласній лікарні також не було жодної формалізованої практики ведення записів чи стандартизованих процедур для інформування пацієнтів про передбачувані ризики запланованих втручань або консультації з їхніми родичами та призначення контактних осіб у разі надзвичайної ситуації. Лікарня практикувала отримання лише усної згоди, незалежно від типу та серйозності запропонованих втручань. Ця практика унеможливила відстеження того, яка інформація була надана пацієнту під час отримання згоди на певне втручання. По-третє, обласна лікарня та університет не видали спільний наказ, як того вимагала угода про партнерство, з метою допуску лікаря І.П. до практики в лікарні, і не розробили жодних інших інструкцій тощо, що визначали б обсяг його особистої відповідальності під час передачі інформації пацієнтам, яких він консультував у лікарні.

Відповідно, Суд визнав, що держава-відповідач не виконала свого позитивного зобов'язання створити належну нормативну базу для захисту права заявниці на інформовану згоду, а отже мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення статті 8 Конвенції через ймовірну неспроможність держави захистити заявницю від приховування інформації її лікарями.

Суд зазначив, що національні суди визнали лікаря І.П. відповідальним за порушення визначених Законом обов'язків щодо інформування заявниці або принаймні її родичів про факт видалення нирки, і, відповідно, вважав, що скарга заявниці в цій частині була належним чином розглянута національною судовою системою, навіть не зважаючи на відхилення в цивільному провадженні деяких аргументів заявниці та її вимог до лікарні та інших відповідачів. Порушення права

заявниці на інформацію про стан її здоров'я, гарантованого національним законодавством, було визнано на національному рівні, і вона отримала розумне компенсаційне відшкодування за біль, якого зазнала.

Відповідно, Суд відхилив скаргу в цій частині як неприйнятну відповідно до пункту 3 (а) та пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 квітня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

DROZD v. Poland (№ 15158/19)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників – членів громадського руху за статтю 10 Конвенції на відмову національних судів розглянути їх скаргу на рішення керівника Служби безпеки парламенту (Komendant Straży Marszałkowskiej) про призупинення їх права входити до приміщення Сейму в якості покарання за несанкціоноване проведення мирної акції.

Заявники є членами неформального громадського руху «Громадяни Республіки Польща» («Obywatele RP»), який займається політичними протестами та акціями.

22 червня 2017 року вони взяли участь у мирній демонстрації, що відбулася на території Сейму (нижньої палати польського парламенту) та навколо нього. Згідно з процедурою доступу, вони зібрали одноразові перепустки й були пропущені на територію Сейму разом з групою інших демонстрантів. Як тільки вони пройшли вхідні ворота, заявники розгорнули банер з написом «Захищайте незалежні суди» («Brońcie niezależnych sądów»). У результаті Служба безпеки парламенту (далі – СБП) негайно вивела їх з території Сейму.

Листами від 14 липня 2017 року заявники були поінформовані, що з урахуванням того, що вони порушили громадський порядок і відмовились виконувати вказівки СБП, 22 червня 2017 року керівник СБП вирішив заборонити їм вхід до Сейму до 21 червня 2018 року.

30 серпня 2017 року заявники подали апеляції на ці рішення до Варшавського регіонального адміністративного суду. Зокрема, вони наголосили, що рішення керівника СБП ґрунтувалося на внутрішньому регламенті (розпорядженні спікера). Крім того, указ спікера не був достатньо передбачуваним, оскільки йому бракувало ясності та точності. Насамкінець вони наголосили, що заборона на вхід до Сейму обмежила їхнє право на доступ до публічної інформації.

22 січня 2018 року Варшавський воєводський адміністративний суд ухвалив два рішення та відхилив апеляції заявників як неприйнятні з точки зору права. Суд визнав, що лист голови СБП не є адміністративним рішенням. Охорона парламенту була формуванням, підпорядкованим безпосередньо голові Сейму (Marszałek Sejmu). Таким чином, керівник СБП не був адміністративним органом і його рішення не могли бути оскаржені до адміністративного суду.

Заявники подали касаційні скарги на ці рішення, зокрема вони скаржилися, посилаючись на Конституцію та Конвенцію, що не мали доступу до суду, аби оскаржити рішення про заборону їм входити до Сейму.

16 листопада 2018 року Верховний адміністративний суд залишив касаційні скарги без задоволення. Суд підтримав аргументацію обласного суду. Він також зазначив, що відповідно до регламенту Сейму (*Regulamin Sejmu*) представники громадськості не мали права брати участь у парламентських засіданнях, і рішення із цього приводу залишалося за компетентним органом.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції

Заявники скаржилися за статтею 10 Конвенції на застосування до них однорічної заборони входу до Сейму (нижньої палати польського парламенту) за розміщення банера на території Сейму в контексті мирної демонстрації.

Суд зауважив, що захід, застосований до заявників – заборона входу до будівель і території Сейму протягом одного року, – явно мав на них певні негативні наслідки, зокрема перешкоджаючи їм отримати інформацію про діяльність органів державного управління, що своєю чергою негативно вплинуло на можливість заявників реалізувати своє право на свободу вираження поглядів. Тому Суд відхилив аргумент Уряду про те, що оскаржувані заходи не вплинули на права заявників за статтею 10 Конвенції, і визнав, що мало місце втручання в їхнє право на свободу вираження поглядів.

У світлі пункту 2 статті 10 Конвенції таке втручання в право заявників на свободу вираження поглядів повинно бути «передбачено законом», мати одну або кілька законних цілей і бути «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення у справі *Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy v. Finland* [ВП], № 931/13, § 141, 27 червня 2017 року).

Сторони погодилися, що оскаржуване втручання мало підставу в національному законодавстві, а саме стаття 21 указу спікера від 2008 року. Заявники заперечували якість цього нормативно-правового акта, стверджуючи, що йому бракувало точності та ясності, оскільки він не вказував на причини, які могли б виправдовувати призупинення права особи входити до приміщення Сейму, і таким чином залишав керівникові СБП широке поле для тлумачення. Однак Суд не вважав, що це положення було надто широким або нечітким. У будь-якому разі, аргументи заявників були більш конкретно спрямовані на питання про те, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві», яке Суд розглянув нижче (див. рішення у справі *Kasabova v. Bulgaria*, № 22385/03, § 52, 19 квітня 2011 року).

Суд також визнав, що санкції, накладені на заявників, можна розуміти як такі, що спрямовані на запобігання будь-якому зриву роботи Сейму й таким чином на забезпечення його ефективного функціонування, а отже, як такі, що переслідують законні цілі «запобігання безладу» та «захисту прав інших» (порівняйте рішення у справі *Mándli and Others v. Hungary*, № 63164/16, § 57, 26 травня 2020 року).

У цій справі заявники брали участь у мирній демонстрації біля території Сейму. Крім того, вони отримали одноразові перепустки для входу до приміщення Сейму, а при вході на територію вони вивісили банер із написом «Захищайте незалежні суди». Відразу після цього їх вивели з території. Суд прийняв аргумент заявників про те, що, розгорнувши банер, вони брали участь у публічних дебатах щодо питання реформи судової системи та хотіли донести своє послання до парламентарів.

Щодо зацікавленості заявників у дозволі на доступ до Сейму після цього інциденту, Суд також визнав, що це могло бути пов'язано з питаннями, щодо яких громадськість мала законний інтерес отримати інформацію, наприклад, отримати інформацію з перших рук та безпосереднє знання, засноване на особистому досвіді подій і обговорень, що відбувалися в польському Сеймі. Таким чином, конкуруючі інтереси, які необхідно зважити в цій справі, є публічними за своєю природою, а саме: (i) суспільний інтерес у здатності СБП підтримувати порядок на території Сейму та забезпечувати громадську безпеку та порядок у роботі парламенту та (ii) суспільний інтерес в отриманні інформації про важливе для суспільства питання.

Суд також зазначив, що вже наголошував на фундаментальному інтересі забезпечення ефективного функціонування парламенту в умовах демократії (див. рішення у справі *Karácsony and Others v. Hungary* [GC], № 42461/13 та 44357/13, § 133, 17 травня 2016 року) та на праві парламенту на певну повагу при регулюванні поведінки під час його роботи, щоб уникнути збоїв, і що контроль Суду щодо таких положень повинен бути обмеженим (див. рішення у справі *Mándli and Others*, § 69).

У зв'язку із цим Суд зазначив, що, оскільки інцидент стався поза будівлею Сейму, цю справу слід відрізнити від ситуацій, коли заходи були вжиті у відповідь на виступ або поведінку, які безпосередньо заважали нормальному проведенню парламентських дебатів.

Суд також зауважує, що в цій справі сторони не дійшли згоди щодо того, чи спричинили дії заявників будь-які порушення в звичайній роботі та функціонуванні Сейму. Уряд стверджував, що заявники не дотримувалися правил безпеки приміщень Сейму та перекрили внутрішню дорогу. Водночас заявники стверджували, що своїми діями не порушили й не принизили гідності Сейму. Вони не блокували внутрішні дороги на території Сейму, оскільки під час демонстрації поблизу не було пішоходів чи транспортних засобів. У свою чергу,

керівник СБП в листах до заявників лише зазначив, що вони «порушили громадський порядок». Однак цей висновок не був ретельно перевірений жодним державним органом. З огляду на те, що сторони надали суперечливі твердження, Суд зазначив, що не мав достатньої підстави для висновку, чи нехтували заявники будь-якими внутрішніми правилами дорожнього руху на території Сейму.

Однак навіть якщо припустити, що санкція, застосована до заявників, була підтверджена відповідними та достатніми причинами, Суд вважав більш доцільним зосередити свою увагу на тому, чи супроводжувалось обмеження права заявників на свободу вираження поглядів ефективними і адекватними гарантіями проти зловживань.

Що стосується способу застосування санкції до заявників, Суд нагадав, що процесуальні гарантії повинні бути адаптовані до парламентського контексту, беручи до уваги загальновизнані принципи парламентської автономії та розподілу влади. Це не виключає перегляду державним органом, визначеним парламентом.

У цьому відношенні Суд зауважив, що на той час національне законодавство, а саме розпорядження спікера Сейму від 9 січня 2008 року, містило положення, яке дозволяло призупинення права доступу до будівель «в обґрунтованих випадках, з метою збереження миру та порядку та забезпечення безпеки сейму та сенату». Положення не передбачало жодної можливості участі для залучених осіб у процедурі прийняття відповідних рішень. Заявники отримували листи, надіслані керівником СБП, в яких повідомлялося про тимчасову заборону на вхід до Сейму. Крім того, здається, що постанова не передбачала жодної чіткої процедури оскарження заходу, коли заявники могли б представити свої аргументи.

Беручи до уваги вищезазначене, Суд вважав, що за обставин справи оскаржуване втручання у право заявників на свободу вираження поглядів не супроводжувалося належними процесуальними гарантіями.

У світлі наведених вище міркувань Суд відхилив попереднє заперечення Уряду щодо того, що заявники не зазнали «значної шкоди». Він також зробив висновок, що втручання у право заявників на свободу вираження поглядів не було «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні статті 10 Конвенції та що, відповідно, мало місце порушення цього положення.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 6 квітня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

T.H. v. Bulgaria (№ 46519/20)

Обставини справи

Заявник у цій справі скаржився на те, що зазнав дискримінації з боку персоналу школи, яку він відвідував, що полягала у менш прихильному до нього ставленні з причин його особливих освітніх потреб та нездатності забезпечити йому належний рівень освіти. У своїх скаргах заявник посилався, серед іншого, на статтю 14 Конвенції та статтю 2 Першого протоколу до Конвенції.

Заявник народився у 2004 році та проживав у місті Софія. Він скаржився, що був підданий дискримінації з боку директорки школи та його вчителя впродовж перших двох років у початковій школі з 2011 до 2013 року. У зв'язку з цим він, по-перше, скаржився, що вони переслідували його та ставились до нього непрофесійно, і, по-друге, що вони не змогли організувати його навчання у такий спосіб, аби це відповідало його особливим освітнім потребам. Він перервав навчання в цьому закладі в другому семестрі другого навчального року та здобув початкову освіту в іншій загальноосвітній школі.

Комісія з питань захисту від дискримінації та національні адміністративні суди відмовили в задоволенні вимог заявника.

Посилаючись на статтю 14 Конвенції (заборона дискримінації) заявник стверджував, що персонал в його першій початковій школі переслідував його та ставився до нього так само, як до учнів без розладів, оскільки вони припускали, що його поведінка була наслідком відсутності належного виховання. Він скаржився, що школа не адаптувала його навчання до його особливих освітніх потреб.

Оцінка Суду

Стаття 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції

а) Загальні принципи

Дискримінація за ознакою інвалідності, яка підпадає під категорію «інший статус», може полягати не лише в менш прихильному ставленні з огляду на інвалідність без розумного та об'єктивного виправдання, але й у незабезпеченні «розумної адаптації» для людини з інвалідністю.

Поняття «розумна адаптація» в цьому контексті слід розуміти в значенні, закріпленому в статті 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю, у світлі якої слід читати статтю 14 Конвенції у разі застосування

в цій сфері. Крім того, в освітній сфері «розумна адаптація» може мати різні матеріальні чи нематеріальні форми, наприклад, підготовка вчителів, адаптація навчальної програми або створення належних умов з огляду на інвалідність. Однак у цій справі Суд не мав визначати ключові умови, оскільки національні органи влади мають для цього більш сприятливі умови. Проте наголошувалось, що органи влади мали проявляти належну увагу до рішень, які вони ухвалювали щодо відповідних питань. Врешті-решт, Суд підкреслив, що інвалідність може полягати або бути результатом не лише фізичного, а й психічного або поведінкового порушення.

b) Застосування цих принципів

Під час розгляду справи Суд обмежився дослідженням певних інцидентів, на які посилався заявник, що сталися у період перших двох років навчання в початковій школі. Крім того, хоча його аналіз переважно ґрунтувався на висновках національних органів, він не міг покладатись виключно на них, оскільки загальний характер викладу певних частин рішень національних органів, особливо рішень Комісії, ускладнював встановлення усіх відповідних обставин.

(i) Чи було ставлення до заявника невинувато менш прихильним ніж до інших з огляду на його інвалідність?

Стверджуваною підставою для розмежування була інвалідність, пов'язана з гіперкінетичним розладом та порушенням навчальних навичок заявника. Суд виходив з того, що заявник перебував у відносно схожій ситуації з учнями його школи, які не мали вад, що спричиняли б порушення поведінки, і що до нього ставились інакше, ніж до них в аналогічних випадках. Тому головне питання полягало в тому, чи існувало у кожному з таких випадків об'єктивне та розумне виправдання тому, як вчитель та директорка школи ставилися до заявника. Було очевидним те, що поведінка заявника в школі та пов'язані з цим інциденти, особливо з однокласниками, викликали низку реакцій з боку його вчителя та директорки. Суд, серед іншого, звернув увагу на те, що вчитель і директорка були повідомлені про точний характер розладів заявника лише тоді, коли він почав навчатися у другому класі.

Розглянувши інциденти почергово та в хронологічному порядку, за наявних доказів Суд не зміг дійти висновку, що в кожному випадку у директорки чи вчителя не було об'єктивного та розумного виправдання для того, щоб діяти так, як вони діяли. Не можна стверджувати, що їхні дії були невинуватими, нерозумними чи непропорційними. Вони охоплювали:

- Скликання за їхньою ініціативою засідання шкільної комісії з питань запобігання антисоціальної поведінці. Це була спроба довести їхнє занепокоєння щодо поведінки заявника до відома його батьків та спроба пошуку способу

впоратися з цією поведінкою з їхньою допомогою. Як наслідок, це не призвело до конкретних дій щодо заявника.

- Реакція директорки на насильницькі інциденти між заявником та іншими учнями та на скарги його матері щодо цих інцидентів. Ці питання також були досліджені директоркою або її заступником.

- Застосоване до заявника дисциплінарне стягнення, зумовлене значною кількістю випадків неналежної поведінки в класі, зокрема проявами агресії щодо інших учнів та вчителів, якому, очевидно, передували постійні неформальні спроби впоратися з його поведінкою. Воно було відносно м'яким: звичайне попередження заявника про те, що його переведуть до іншої школи, яке було відкладено до початку наступного навчального року, а потім скасовано без відчутних наслідків для нього після встановлення діагнозу. Санкція також не може розглядатися як автоматичне та негнучке застосування шкільних дисциплінарних правил і політик без урахування можливості того, що деструктивна поведінка заявника могла бути результатом його розладу, а не свідомого вибору з його боку.

- Численні догани від вчителя у зв'язку з його поведінкою та видалення його із класу, щоб він не зривав навчальний процес. У зв'язку з цим та з огляду, зокрема, на висновки, зроблені в рамках національного антидискримінаційного провадження, Суд також не був переконаний, що директорка цькувала або переслідувала його через інвалідність або пов'язану з цим поведінку.

- Реакція директорки на інцидент, коли заявник отримав ляпаса від одного з його вчителів. Суд мав можливість зауважити, хоча й у різних контекстах, що ляпас по обличчю, нанесений особою, яка наділена повноваженнями здійснювати контроль над іншою особою – навіть якщо це був імпульсивний вчинок, здійснений у відповідь на ставлення, сприйняте як неповажне, – був невинуватим, порушував людську гідність та суперечив статті 3 Конвенції, особливо якщо він спрямований проти неповнолітньої особи. Крім того, згідно зі статтею 8 Конвенції національні органи влади повинні вживати заходи для забезпечення нульової толерантності до будь-якого насильства чи жорстокого поводження в навчальних закладах. Однак директорка негайно розслідувала це питання після скарги батьків і застосувала до вчителя дисциплінарне стягнення. З огляду на відсутність більш детальної інформації про обставини інциденту та причини, чому директорка застосувала догану, а не вжила суворіших заходів, Суд не міг стверджувати, що ця санкція була невинуватим м'якою і, таким чином, вказувала на дискримінацію. Також не було доказів того, що заявник або його батьки звертались з вимогами до конкретного вчителя чи школи про відшкодування шкоди у зв'язку з ляпасом.

- Рішення директорки дозволити заявнику перервати навчання в другому семестрі другого класу. Рішення ґрунтувалося на конкретному зверненні його

батьків і отриманих ними медичних рекомендаціях. Тоді заявник мав змогу заново розпочати навчання в другому класі в іншій школі.

(ii) Чи було запроваджено «розумну адаптацію» щодо заявника?

Незважаючи на те, що директорка і вчитель заявника були повідомлені про точний характер розладів заявника лише в жовтні 2012 року, коли він почав навчатися у другому класі (див. пункт 24 цього рішення), вони знали, що у нього були проблеми з поведінкою і, отже, він зіткнеться з труднощами в навчанні у школі ще до того, як він почав її відвідувати, оскільки у звіті, складеному педагогічним радником школи у вересні 2011 року, було зазначено, що звичайний іспит на здібності, який заявник проходив у березні 2011 року в присутності свого батька, показав, що готовність заявника до навчання в школі була на межі. У нього, зокрема, були проблеми з поведінкою та когнітивні дисфункції, які могли ускладнити процес навчання та адаптації в школі.

На цьому етапі вони вже зробили кроки, спрямовані на вирішення цих проблем, що дозволили заявнику та його батькам проконтролювати його поведінку та отримати ефективну освіту. Здавалося, що на той час точна природа його розладів і конкретні кроки, які необхідно було здійснити задля їх усунення, не були повністю очевидні ні для школи, ні для його батьків; це стало зрозуміло лише на початку його другого року навчання після того, як його оглянули спеціалісти дитячої психіатричної клініки.

З огляду на акумулювання проблем у поведінці заявника, під час другого семестру першого року навчання директорка і його вчитель вдалися до більш формальних заходів, а саме таких як скликання засідань шкільної комісії з питань запобігання антисоціальної поведінці та засідань педагогічної ради школи. Однак не вбачається, що на цих зустрічах вони зайняли безкомпромісну позицію, а навпаки, з'ясувалось, що метою зустрічей, як і вищезгаданого дисциплінарного стягнення, накладеного на заявника, було не стільки покарати його, скільки скерувати його поведінку в позитивне русло за допомогою його батьків.

Протягом місяця після того, як було повідомлено про діагноз заявника та сертифікацію його особливих освітніх потреб, директорка вжила заходів, щоб їх забезпечити: вона запропонувала проєкт індивідуального навчального плану, зібрала команду для розробки такого плану та забезпечила індивідуальні заняття з учителем. Вона не наполягала на індивідуальних уроках, а рішення про їхнє проведення було відхилене його батьками. Її відмова в задоволенні їхнього прохання перевести його до іншого класу ґрунтувалась на політиці школи, яка передбачає наявність лише однієї дитини з особливими освітніми потребами в класі, а також на рекомендаціях про те, що складна поведінка заявника залишатиметься незмінною в шкільному середовищі незалежно від особистості

його вчителя і його однокласників. Така делікатна та надзвичайно специфічна оцінка належала до сфери розсуду шкільної влади.

Заходи, вжиті директоркою, на жаль, не вирішили поведінкових проблем заявника, і його батьки, отримавши медичну консультацію, вирішили перервати його навчання у другому семестрі другого року навчання. Ці труднощі були певною мірою спричинені батьками заявника, які, опираючись заходам, запропонованим школою, і наполягаючи на тому, що всі проблеми виникли виключно через ставлення директорки, вчителя заявника, шкільного персоналу загалом та інших учнів, поставили під загрозу стосунки між зацікавленими сторонами.

Підсумовуючи, не можна стверджувати, що директорка і вчитель заявника ігнорували його інвалідність та його особливі потреби; виявилось, що вони вжили ряд розумних заходів щодо адаптації заявника. Характер вад заявника зумовлював поведінку, яка мала негайний негативний вплив на безпеку та благополуччя інших учнів і на можливість надання їм ефективної освіти. Розробляючи підходи для пристосування до цих вад, вчитель і директорка заявника зіткнулись із питанням дотримання балансування між його інтересами та інтересами його однокласників. Стаття 14 Конвенції вимагала розумної адаптації, а не вжиття всіх можливих заходів, аби пом'якшити розбіжності, зумовлені чиєюсь інвалідністю, незалежно від витрат чи практичних аспектів.

Висновок

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні із статтею 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 квітня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Консультативний висновок на запит Верховного суду Фінляндії щодо тлумачення обсягу прав та процесуального статусу біологічного батька / матері в національному провадженні про усиновлення повнолітньої особи іншою особою у світлі статті 8 Конвенції (запит № P16-2022-001)

Обставини справи та національного провадження

Перші роки свого життя С провів з матір'ю А, і, як зазначив районний суд, протягом цього часу між ними існували тісні та близькі стосунки «мати-дитина». За клопотанням А у січні 1997 року її сестру В, яка була самотньою і не мала власних дітей, було призначено додатковим опікуном С з огляду на тривалу нестабільність життя А на той час, її статус матері-одиначки та необхідність піклування про трьох дітей дошкільного віку. У клопотанні було зазначено, що питання усиновлення також розглядалося сестрами, але на той момент воно було визнано неможливим. Пізніше під час розгляду справи про усиновлення А заявила, що вона ніколи не думала, що С буде усиновлений її сестрою.

С приєднався до родини В у 1996 році, коли йому було трохи більше трьох років, і залишався там до 2016 року, коли почав жити самостійно. А, яка мала одноосібну опіку над своїм сином до 1997 року, залишилася його опікуном, а В була його додатковим опікуном. Суд першої інстанції, що розглядав справу, зазначив, що стосунки між А та С не переривалися жодного разу, поки він був неповнолітнім, та описав їх як добрі та теплі.

У грудні 2018 року В подала до районного суду заяву про надання дозволу на усиновлення нею свого племінника С.

Справа розглядалася на основі Закону про усиновлення. Відповідно до положень його статті 4 для того, щоб усиновити повнолітню особу, мала бути виконана принаймні одна з таких умов: особа, яку збиралися усиновити, під час свого неповноліття мала виховуватися майбутнім усиновлювачем, або між такою особою, коли вона була ще неповнолітньою, та майбутнім усиновлювачем мали іншим чином встановитися стосунки, подібні до стосунків між дитиною та батьком / матір'ю.

Під час розгляду цієї справи окружний суд вислухав свідчення В та А, С та його батька D, та інших свідків, зокрема тих, що свідчили на користь А. А заявила своє заперечення проти усиновлення. Вона стверджувала, що законодавчі передумови для усиновлення не були задоволені, враховуючи те, що вона продовжувала виконувати роль матері до досягнення її сином повноліття. Вона стверджувала, що справжньою мотивацією для усиновлення були спадщина та оподаткування. Окружний суд ухвалив своє рішення 9 березня

2021 року. На основі отриманих свідчень і наданих йому документальних доказів він вирішив надати дозвіл на усиновлення.

Апеляційний суд відхилив подану А апеляційну скаргу 5 листопада 2021 року без її розгляду по суті. Цей суд вирішив, що з формулювань відповідних положень Закону про усиновлення було зрозуміло, що мати / батько повнолітньої особи не є стороною у справі щодо усиновлення та не має права оскаржити рішення щодо усиновлення.

А звернулася до Верховного суду Фінляндії за наданням дозволу на оскарження вищезазначеного рішення. На час підготовки консультативного висновку справа перебувала на розгляді цього суду.

Посилаючись на судову практику ЄСПЛ щодо значення терміну «сімейне життя» в контексті статті 8 Конвенції, зокрема на те, що сімейні зв'язки між дорослими та їхніми батьками чи братами і сестрами не підпадають під сферу застосування цього терміну, якщо тільки не існують додаткові чинники залежності, Верховний суд заявив, що під час провадження навіть не стверджувалося, що між С і В або С і А існує якась конкретна залежність. Тому він вважав, що це питання не слід розглядати з точки зору сімейного життя. Однак він вважав, що з огляду на прецедентну практику ЄСПЛ щодо захисту приватного життя, це питання, можливо, слід оцінювати з цієї точки зору.

Верховний суд вважав, що практика ЄСПЛ чітко не визначає, яке значення слід надавати обставинам, пов'язаним із захистом приватного та сімейного життя біологічних батьків у такому питанні. Якщо Конвенція вимагала, щоб розгляд справи в національному суді включав оцінювання інтересів приватного життя В і С порівняно з інтересами А, Верховному суду було незрозуміло, яке значення слід надавати останнім та які процесуальні вимоги впливають з прав, гарантованих Конвенцією.

У запиті про надання консультативного висновку Верховний суд Фінляндії поставив Суду такі питання:

«1) Чи слід Конвенцію з прав людини тлумачити таким чином, що захист (прав) біологічного батька / матері, зазначених у статті 8 Конвенції, поширюється на судовий розгляд щодо надання дозволу на усиновлення повнолітньої дитини загалом, і особливо в обставинах цієї справи?»

2) Якщо відповідь на запитання, поставлене вище, є ствердною, чи слід статті 6 і 8 Конвенції тлумачити таким чином, що біологічний батько / мати повнолітньої дитини повинен у всіх випадках, або особливо за обставин цієї справи, бути заслуханим під час розгляду справи про надання дозволу на усиновлення?»

3) Якщо відповідь на запитання, поставлені вище, є ствердною, чи слід статті 6 і 8 Конвенції тлумачити таким чином, що біологічному батькові / матері слід надати статус сторони у справі, і що біологічний батько / мати повинен мати право

на оскарження рішення про усиновлення шляхом його перегляду судом вищої інстанції?»

Процедура

10 жовтня 2022 року ЄСПЛ отримав запит про надання консультативного висновку (№ P16-2022-001), надісланий Верховним судом Фінляндії 3 жовтня 2022 року. 7 листопада 2022 року колегія з п'яти суддів Великої Палати ЄСПЛ вирішила прийняти запит.

Висновок ЄСПЛ

Спочатку ЄСПЛ розглянув порушені перед ним питання за статтею 8 Конвенції в аспекті «сімейного життя».

ЄСПЛ визнав, що його судова практика щодо усиновлення дітей є значною, і вироблені ним відповідні загальні принципи (див. *Strand Lobben and Others v. Norway* [GC], № 37283/13, §§ 202-13, 10 вересня 2019 року) відповідають фактам цієї справи в дуже обмеженому обсязі.

Далі ЄСПЛ відзначив, що як вірно зазначив у своєму запиті Верховний суд Фінляндії, відповідно до його судової практики стосунки між батьками та дорослими дітьми не підпадають під захист статті 8 Конвенції, якщо тільки не доведено існування додаткових факторів залежності, крім звичайних емоційних зв'язків. Таке тлумачення насамперед було викладено в контексті справ про імміграцію (див. *S. and S. v. the United Kingdom*, № 10375/83, Dec. 10.12.84, D.R. 40, с. 196) і застосовується головним чином у справах про возз'єднання сім'ї та справах про вислання. Оскільки з матеріалів цієї справи вбачається, що між А та С не існує факторів залежності, і що між ними відсутній матеріальний або спадковий чинник, ЄСПЛ вважав, що доречно зосередитися на тому аспекті статті 8 Конвенції, який стосується приватного життя (див. *Maslov v. Austria* [GC], №. 1638/03, § 63, ECHR 2008).

ЄСПЛ нагадав, що стаття 8 гарантує право на «приватне життя» в широкому значенні, включаючи право вести «приватне соціальне життя», тобто можливість для особи розвивати свою соціальну ідентичність. Відповідно, «приватне життя» людини охоплює численні аспекти соціальної ідентичності людини, зокрема її соціальний статус, біологічне походження, право на «особистий розвиток» або право на самовизначення та право на повагу до рішення як мати, так і не мати дитину.

Відповідно до національного законодавства Фінляндії повнолітня особа, яка була усиновлена, вважається дитиною усиновлювачів, а не колишніх батьків. Оскільки ідентичність біологічної матері знаходиться під загрозою, враховуючи наслідки припинення законних батьківських відносин із дорослою дитиною,

і в світлі вищезазначених принципів, ЄСПЛ вважає, що стосовно біологічного батька / матері аспекти приватного життя статті 8 Конвенції застосовуються до таких судових проваджень щодо усиновлення повнолітнього, як те, що перебуває в запитуючому суді.

В той же час хоча біологічний батько / мати має право на належну повагу до своєї особистої автономії як основного елемента приватного життя, її слід розуміти як таку, що обмежується особистою автономією та приватним життям усиновлювача та дорослого усиновленого, які також захищаються статтею 8 Конвенції, яка поширюється на «кожного».

ЄСПЛ нагадав, що, хоча стаття 8 Конвенції не містить явних процесуальних вимог, у тих випадках, коли на карту поставлені інтереси особи, що охороняються цим положенням, він чи вона повинні бути залучені до процесу прийняття рішень, який розглядається як єдине ціле, тією мірою, яка дозволяє забезпечити необхідний захист цих інтересів. При цьому вибір засобів, призначених для забезпечення дотримання статті 8 Конвенції у цій сфері, в принципі, є питанням, яке входить до сфери розсуду кожної Договірної держави. Існують різні способи забезпечення поваги до приватного життя, і характер зобов'язань держави залежатиме від конкретного аспекту приватного життя, про який йдеться.

Положення Закону про усиновлення та роз'яснення, надані Верховним судом Фінляндії про те, що біологічні батьки не мають права бути заслуханими як сторони у справі про усиновлення дорослої особи або подати апеляцію, відображали позицію законодавчої влади Фінляндії про те, що таке провадження істотно відрізняється від провадження, пов'язаного з усиновленням неповнолітньої дитини, в якому визнаються обидва ці права. Відповідно до позиції національного законодавця, згідно з якою ця форма усиновлення є, по суті, особистою справою, інтереси інших сторін, зокрема інтереси біологічних батьків, не розглядаються як відповідні міркування. Тому ЄСПЛ вважав, що беручи до уваги важливість поняття особистої автономії в тлумаченні статті 8 Конвенції, такий підхід до провадження щодо усиновлення повнолітньої особи можна вважати таким, що знаходиться в межах розсуду національних органів влади.

Друге та третє питання, поставлені ЄСПЛ Верховним судом Фінляндії, також стосувалися статті 6 Конвенції, і ЄСПЛ нагадав вироблений ним підхід, що для того, щоб цивільний аспект пункту 1 статті 6 Конвенції був застосовним, має існувати «спір» стосовно «права», яке принаймні небезпідставно можна назвати таким, що визнане національним законодавством, незалежно від того, чи захищене це право Конвенцією.

Для цілей застосовності статті 6 Конвенції ЄСПЛ вважав, що те, що біологічна мати фактично захищає у справі, яка розглядається на національному рівні, є «правом» біологічної матері / батька, у контексті

усиновлення повнолітньої особи, на те, щоб компетентний національний суд забезпечив баланс її прав та інтересів, і правом оскаржити порушений баланс, якщо він є несприятливим для неї. Однак суттєві підстави для усиновлення повнолітньої особи, викладені в статті 4 Закону про усиновлення, видаються по суті такими, що ґрунтуються на фактах, а роль компетентного суду полягає в тому, щоб переконатися, що відносини між усиновлювачем і особою, яку усиновлюють, справді мали встановлений характер. Цей процес не передбачає можливості для врахування інтересів будь-якої іншої сторони. Схоже, спір біологічної матері по суті стосується чіткості формулювань Закону про усиновлення. Однак згідно з усталеною практикою ЄСПЛ не може створювати шляхом тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції матеріальне право, яке не має правової основи у відповідній державі. Крім того, для того, щоб вирішити, чи має відповідне право підставу у національному законодавстві, відправною точкою повинні бути положення відповідного закону та їх тлумачення національними судами. Пояснення, надані Верховним судом Фінляндії щодо змісту та обґрунтування відповідних законодавчих положень, дали підстави для висновку, що право, на яке претендує біологічна мати, не існує, навіть на спірних підставах, у національному законодавстві (пор. *M.S. v. Sweden*, 27 серпня 1997 року, § 49). Однак саме запитуючий суд повинен визначити, з посиланням на національне законодавство та факти незавершеного спору, чи це так.

За цих підстав ЄСПЛ одноголосно ухвалив такий висновок:

1. *Згідно зі статтею 8 Конвенції судові процедури щодо усиновлення повнолітньої дитини можуть розглядатися як такі, що впливають на приватне життя біологічного батька / матері. Цьому батькові / матері має бути надана можливість бути почутим, а наведені ним / нею аргументи повинні до відповідної міри бути прийняті до уваги особою, яка приймає рішення. Однак, беручи до уваги широку свободу розсуду, на яку держава має право при регулюванні процедури усиновлення повнолітніх, дотримання статті 8 Конвенції не вимагає надання біологічному батькові / матері статусу сторони у справі або права оскаржити рішення про надання дозволу на усиновлення.*

2. *Якщо запитуючий суд визначить, що право, на яке претендує біологічна мати, не існує у внутрішньому законодавстві, навіть на спірних підставах, це означатиме, що відносно неї стаття 6 Конвенції не застосовується до провадження щодо усиновлення повнолітньої особи.*

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

POBOKIN v. Ukraine (№ 30726/14): відсутність ефективного розслідування випадку насильства, вчиненого проти особи з інвалідністю, що стверджувало спричинило погіршення здоров'я – порушення

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

KALUGIN v. Ukraine (№ 25688/12): незаконність та надмірна тривалість досудового тримання заявника під вартою й нездатність суду належним чином розглянути його клопотання про звільнення – порушення пунктів 1, 3, 4 статті 5 Конвенції

TSEKHANOVICH AND OTHERS v. Ukraine (№ 71105/14 та 2 інших): незаконне ув'язнення й недоліки провадження з перегляду законності ув'язнення – порушення пунктів 1 та 4 статті 5 Конвенції

KORNIYENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 24520/19 та 2 інших): надмірна тривалість під вартою під час досудового розслідування – порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

ATIMA LIMITED v. Ukraine (№ 56714/11): невиправдане позбавлення права власності підприємства-заявника за відсутності будь-якої компенсації – порушення; це рішення стосується питання справедливої сатисфакції

LAPTYEV v. Ukraine (№ 30666/13): порушення митних правил під час митного декларування імпортованих підприємством заявника товарів і накладення на заявника, як на директора підприємства, у зв'язку з цим стягнення – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (квітень 2023 року). Рішення за період із 01.04.2023 по 30.04.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 41 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua